

FERENC VIKTÓRIA

AMIKOR A HÁBORÚ KILÉP
A TÖRTÉNELEMKÖNYVBŐL

**Tóth Erzsébet Fanni – Vibók Ildi: *beszÉLJ! Hogyan tárjuk fel a családi múltat?*
Kulcslyuk Kiadó: Budapest, 2021. 152 old.**

2022 elején kezdtem olvasni Tóth Erzsébet Fanni és Vibók Ildi feldolgozásregényét, amely a regény mellé pszichológiai útmutatót is kínál a felmenőinkhez köthető történelmi múlt feltárásához. A könyv tematikái – a háború és következményei, a kollektív bűnösség, a jogfosztottság, a kényszerű népvándorlás, kitelepítés, kényszermunka, idegen nyelvű környezet – egy időben távoli kor, a nagyszüleim, dédszüleim életének eseményeit idézték fel bennem. Megérintettek. Emellett a transzgenerációs traumák létezésének már magyar nyelvű szakirodalma is van a pszichológiában, amely tudományosan alátámasztja az ilyen traumákkal való foglalkozás létjogosultságát,¹ így a most középkorú, fiatal felnőtt vagy épp kiskamasz olvasónak is segíthet saját viselkedési sémái megértésében, ha beszÉL (innen a cím) ezekről a családi élményekről. Nem mellesleg a generációk is így kerülhetnek egymáshoz közelebb a bennük élő történelmi múltról folytatott beszélgetés által. A klasszikus történeten túl ezért a kötet minden egyes fejezete után kérdéseket és játékos feladatokat is kap az olvasó, ami a könyv hátsó borítóján olvasható ajánlás szerint épp arra szolgál „*hogy mélyebben megismerhessük saját családjunk történetét, szókészletet és eszközöket adva ahhoz, hogy hozzáfoghassunk a mélyen gyökerező titkok, elvárások, kudarcok, előítéletek, megbánások és újrakezdések feltérképezéséhez. Ahogy a könyvben a nagymama meséje kalanddá simítja a megpróbáltatásokat, a szakember kérdéssorán végighaladva úgy szelídíthetjük meg mi is az évtizedek óta családi titokként velünk élő démonainkat. (...) a legjobb, ha az egyes fejezeteket követő kérdésekről a család közösen beszélget. Mert ha beszÉLÜNK, megválthatjuk magunkat: még a nehéz, traumatikus történetek is kevésbé fájnak majd.*”

1 Orvos-Tóth Noémi: *Örökölt sors. Családi sebek és a gyógyulás útjai*. Kulcslyuk Kiadó, 2018.

A helyzet faramucisága, hogy 2022. február végére, mikor a könyv olvasását befejeztem, és a recenzió írását elkezdtem, Oroszország Ukrajna elleni támadása (2022. február 24.) nyomán a fenti témák megelevenedtek, térben és időben is közelivé váltak a kötet potenciális olvasói számára. Már nemcsak a történelemórán, a történelemtankönyvekben van szó a háborúról, hanem az utcai, munkahelyi, iskolai és családi beszélgetések apropóját is ez jelenti mostanság. Az ezzel kapcsolatos valós és álhírek áradatának egyaránt ki vannak téve a felnőttek és a gyerekek is, s főleg az utóbbiaknak kérdéseik vannak, ők is beszélni akarnak a háborúról. Ahogy a könyv egyik szerzője reflektál egy velem készült interjúban a közelmúlt eseményeire: *„Kisebbségekkel, nagyobbakkal egész nap a háború témáját kellett boncolgatni, megértetni velük, hogy a szomszéd országban most vannak gyerekek és anyukák, akiknek otthon kell hagyni apát, nagypapát, és indulni kell az ismeretlenbe.”*²

A könyv legnagyobb részt (az első 137 oldalon) egy család 6-7 éves gyermekének szemén keresztül meséli el, ahogyan a második világháborút követően mintegy 40 ezer felvidéki magyart deportáltak fűtetlen marhavagonokban a cseh–német határ mellé, a csehországi Szudéta-vidékre, ahol egy nyelvileg, vallásilag, kulturálisan idegen közegben, nehéz fizikai munkát végezve kellett újra megteremteniük életük alapjait. A történet 17 fejezetre tagolódik és két év történéseit öleli fel januártól decemberig. Egy csehszlovákiai magyar faluban indul a történet 1947 első hónapjában, így az első fejezet címe egyszerűen *Január*. A kitelepített magyar család további kalandjait elmesélő következő fejezetek főcímeit azonban a magyar olvasó számára talán kissé idegenen hangzó cseh hónapnevek³ váltják fel, jelezve azt is, hogy a kaland „idegenben” folytatódik.

A könyv gyerekfőszereplője a családjával utazik: a mama, a papa, két nővére, egy kishúga mellett a Nagyanyó alakja az egyik legfontosabb. A gyerekek ugyanis krízishelyzetekben a felnőttek viselkedését figyelik s azt másolják. A zűrzavaros időszakot megelőző család felnőtt tagjai közül a nagymama az, aki a történetben a gyerekek számára érzelmi támaszt tud jelenteni, mindig higgadt marad, a felkavaró eseményeket is igyekszik a gyerekek számára megnyugtató formában tálalni. Így válik a család kitelepítése egy kalanddá a gyerekek számára: *„Azt is megtudtam, hogy a valóságban is vannak sárkányok, pont úgy, mint a mesékben, és a legveszedelmesebbet közülük úgy hívják, hogy Politika. Ő néha jó, de gyakrabban gonosz, és*

2 Horváth Szomolai Andrea: A gyerekek is beszélni akarnak a háborúról. A pszichológus válaszol. *Ma7*, 2022. február 26. Letöltés helye: <https://ma7.sk>; letöltés ideje: 2022. 03. 05.

3 Mivel a könyv sehol se utal rá, hogy ezek a szavak mit jelentenek, az olvasó önálló munkát kap és kikéresheti, hogy a címben szereplő nagybetűs idegen szavak valójában a hónapok cseh nyelvű nevei. Ezután a felismerés után már sokkal érthetőbb az is, hogy az alcímek a cseh hónapnevek beszédes elnevezéseit fogalmazzák át magyarra: így lesz a *leden* ('január') a dermesztő és a szikrázó jég hava, a *červen* ('június') és a *červenec* ('július') – a piros gyümölcsök, a *pirosság* hava.

általában sokkal több feje van, mint hét. Azt, hogy milyen büntetést kapunk, még most találja ki a sárkány, Politika. És lehet, hogy nem is lesz büntetés. Csak valami kaland. Úgyhogy nem kell félni tőle. És én már nem is félttem. Átöleltem Nagyanyót, és úgy elaludtam, hogy akkor éjjel még a bagolyhuhogás sem ébresztett fel. (...) Aztán Nagyanyó, miközben dobálta be a kenyereket egy nagy dunnacihába, rám nézett, és odasúgta, hogy KALAND, és én ebből tudtam, hogy még sincs akkora baj.” (13–14. oldal)

A történet által szembesülünk több olyan társadalmi jelenséggel, ami a háborúk és az azt követő események velejárói lehetnek.

Ilyen például a megváltozott nyelvi környezetben való boldogulás kérdése: főhősünk példaképe az édesapa, aki megérkezésük pillanatában azonnal hasznosítja korábban szerzett cseh nyelvtudását, s így kerülnek jó „gazdához”. Később egy másik család példáján azt is megtudjuk, hogy nyelvtudás hiányában sokkal rosszabb sors is jutott az embereknek. A gyerekfőszereplő számára az idegenben szerzett cseh jóbarát, Karel adja a nyelvtanuláshoz szükséges támogatást. Barátságuk egyik fontos mozzanata, hogy mindketten megélik a veszteség, a jóbarát elvesztésének élményét: Karel legjobb barátja, egy német kisfiú szintén távozásra kényszerül, főhősünk pedig Bodri kutyáját kénytelen hátrahagyni, amikor elhagyják a falujukat. Karel segítségével szerencsésen veszi az akadályt, iskolakezdsre már folyékonyan beszél a nyelvet, nem úgy, mint azok a gyerekek, akiknek csak magyar barátaik voltak, s másodsorra is első osztályba kell járniuk a nyelvi korlátok miatt.

A környezet nemcsak nyelvileg, hanem kulturálisan és vallásilag is más, mint az otthon megszokott magyar református közeg. A kis család lassan nyitni kezd a szomszéd faluban lévő katolikus templom felé, mint az egyetlen istentiszteleti lehetőség felé. Fokozatosan összefonódnak a kitelepített német és a kitelepített magyar sorsok: szavak nélkül, de egymásra talál a mama és Hilde, a befogadó ház egykori német tulajdonosa, aki a cselédszobában kénytelen élni a németek kollektív bűnössé nyilvánítása után. A fizikai tér kapcsán a házfoglalások történetei is feltárulnak a szemünk előtt, érzékelhető a feszültség a kitelepített németek és a helyükre beköltöző csehek között, de emellett a magyarokkal való szolidaritás is megjelenik. Utóbbiakat a németek nem akarják bántani: „*Mert azt is tudja, hogy mi, magyarok sem jókedvünkből jöttünk ide.*” (43. oldal)

Olyan fontos mozzanatok tanúi lehetünk a könyv olvasása során, ahogyan a karácsony megünneplésére készülődve úgy döntenek, hogy idegenben is megtartják a magyar szokásokat. Emellett, bár elsöre felháborodást kelt a magyar családban, végül elfogadóan viszonyulnak afelé is, ahogy az eladósorba kerülő magyar református lányait előbb egy magyar, de katolikus vő, majd egy német legény veszi feleségül: „*És akkorra már a mama is*

megbékélt, amit abból lehetett látni, hogy attól fogva Jirzsit – aki Georg is volt valahol – Gyurkának hívta.” (106. oldal)

Gyermekfőszereplőnk fantáziájában, álmaiban folyamatosan megjelenik a sárkány, Politika, aki miatt a család kényszerköltözése megtörtént, és sok más, a könyvben felbukkanó szereplő szenvedéseket élt át. Állandó készenlétben, muníciót gyűjtve ellene, a könyv egyik utolsó fejezetében a sárkány egy kicsi szobrát, az akkorra már közösséggé kovácsolódott stájer, német, magyar családok közösen pusztítják el mindenki megnyugvására. Emellett abban is megegyezik a magyar család, hogy egyelőre maradnak új lakóhelyükön, amit és az ott élő népeket, időközben nagyon megszerettek.

Főhősünket a könyvek szeretete, a történetmesélés mint hivatás rendkívül foglalkoztatja, amiben a nagyanyóra tekint példaképként. És valóban: attól, hogyan meséljük a velünk megtörtént események sorozatát, maga az élet változhat meg körülöttünk.

A könyv a Nyitott Akadémia gondozásában, a Kulcslyuk Kiadónál jelent meg 2021-ben, a kiadóra jellemző tudományos alapokon nyugvó önsegítő könyvek sorozatába illeszkedve. Az egyik szerző Tóth Erzsébet Fanni, pszichológus, traumakutató. Ő az, aki szlovákiai származása révén, az igazi meséket összegyűjtötte – áll a kötet egyik belső borítóján. Vibók Ildi, biológus, számos gyerekkönyv írója, a történetek kalanddá gyúrásában segédkezett. Igor Lazin, szerbiai származású illusztrátor pedig mindezt lerajzolta. A három alkotó közös munkája jól érzékelhető, a valós társadalmi ismereteket gazdagon tartalmazó, mégis olvasmányos mese, az izgalmas illusztrációktól válik kerek egészé. Az utolsó 10 oldal tartalmazza a könyv használati útmutatóját és egy játékos feladatgyűjteményt, amivel a család a közös történetfelfedezés kreatív (beszélgetés, rajzok általi) útját tovább járhatja.